

THƯ VIỆN TRONG KỶ NGUYÊN XUẤT BẢN ĐIỆN TỬ

*Phạm Thúc Trương Lương**

Tóm tắt: Sách điện tử (ebooks) nói riêng và nội dung số nói chung đang ngày càng trở nên quan trọng và phổ dụng hơn trong vai trò là nguồn thông tin và tri thức cho độc giả, nhờ những lợi thế về khả năng truy cập và sự có sẵn có của thiết bị khai thác. Trong môi trường xuất bản điện tử, cộng đồng thư viện trên thế giới đang đưa ra các mô hình dịch vụ và triển khai giải pháp công nghệ thích hợp để có thể cho bạn đọc mượn sách điện tử, đảm bảo duy trì được sự nhất quán trong chính sách lưu thông với loại hình tài nguyên này đồng thời cũng quản lý được phiên bản số trong quá trình mượn-trả đúng theo thỏa thuận với các đơn vị xuất bản.

Từ khóa: Xuất bản điện tử; Thư viện số; Sách điện tử

Đặt vấn đề

Theo nghiên cứu "Library Automation Marketplace" (2015) của Marshall Breeding, người sáng lập web site chuyên nghiên cứu về công nghệ thư viện www.librarytechnology.org, thì mặc dù có các chiều hướng chuyển dịch khác nhau, nhưng cả ba loại hình thư viện chính đều có sự phát triển gắn với sách điện tử:

- *Thư viện hàn lâm:* Tìm kiếm toàn cầu và **quản lý tài nguyên điện tử**, tích hợp với doanh nghiệp
- *Thư viện công cộng:* Gắn kết bạn đọc và **cho mượn sách điện tử**
- *Thư viện trường học:* Các dịch vụ liên kết cụm trường: thư viện dùng chung, sách giáo khoa & **sách giáo khoa điện tử**, quản lý học sinh.

Tham luận này đề cập đến các vấn đề kỹ thuật, tác quyền và mô hình dịch vụ liên quan đến hoạt động đưa sách điện tử ra phục vụ bạn đọc của thư viện cũng như cơ hội để thư viện tái định vị vai trò của mình trong kỷ nguyên xuất bản điện tử.

Điều kiện cần để sách điện tử trở nên quan trọng với thư viện

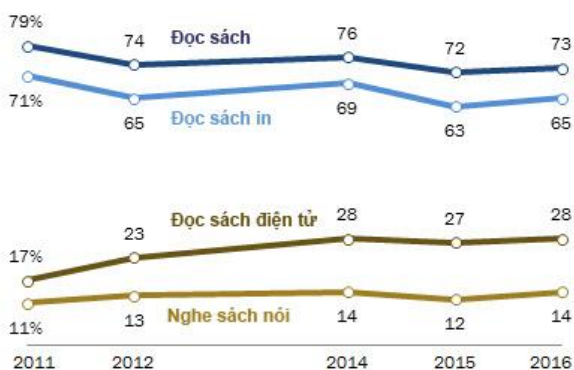
Hai điều kiện cần để kích hoạt thị trường tiêu thụ sách điện tử là sự phổ biến của thiết bị đọc và nguồn cung sách điện tử của các nhà xuất bản. Số liệu của thị trường Mỹ như sau:

* Công ty Tinh Vân

Cùng với tỷ lệ sở hữu thiết bị máy tính bảng và máy đọc sách (e-reader) của người dân Mỹ tăng mạnh trong vài năm gần đây, các nhà xuất bản và các hệ thống phát hành đang gia tăng việc cung ứng nguồn sách điện tử (ebooks) cho họ. Theo Trung tâm Nghiên cứu Pew, trong năm 2016, có khoảng 28% người Mỹ trưởng thành đọc ít nhất một cuốn sách ở dạng điện tử.

Sách in vẫn phổ biến hơn sách điện tử (ebooks) và sách nói (audio books)

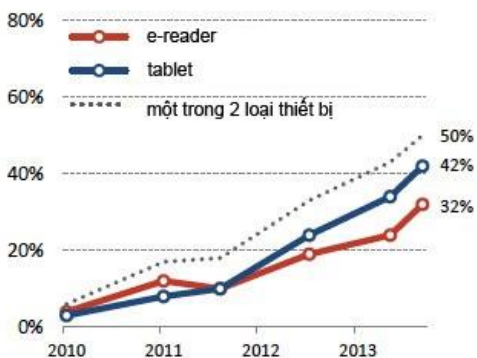
% người Mỹ trưởng thành trả lời trong 12 tháng gần nhất họ đã:

Nguồn: Điều tra từ 7/3 - 4/4/2016 "Book Reading 2016"
PEW RESEARCH CENTER

Một nửa số người Mỹ sở hữu máy tính bảng (tablet) hoặc máy đọc sách (e-reader)

% người Mỹ trưởng thành (trên 18 tuổi) có sở hữu

Nguồn: Điều tra Internet Omnibus Project, từ 2-5/1/2014.
Phỏng vấn 1005 người Mỹ trên 18 tuổi.

PEW RESEARCH CENTER

Thị phần sách điện tử ở Mỹ và một số quốc gia trong năm 2015 có xu hướng chững lại hoặc giảm sút nhẹ. Nhưng xét trong cả giai đoạn 2011 tới 2016, thị phần sách điện tử có sự tăng trưởng đáng kể. Tỷ lệ doanh thu từ sách điện tử của ngành xuất bản một số quốc gia tiêu biểu như sau: Mỹ (19%). Tây Ban Nha (15%). Anh (29%). Đức (4.3%). Trung Quốc (1%).

Những vấn đề liên quan tới sách điện tử thư viện phải đối mặt

Trong tiến trình dịch chuyển sang định dạng điện tử của hoạt động cung cấp và tiêu thụ sách của cả giới xuất bản và độc giả, vai trò của thư viện dường như đang yếu thế. Nhận thức được sự dịch chuyển trong cách khai thác sách của bạn đọc, giới thư viện Mỹ rất nỗ lực để có thể cung cấp cho họ những tựa sách ở dạng số hóa. Mặc dù có tới hơn 75% thư viện Mỹ đã xây dựng được nguồn tư liệu điện tử, nhưng các thư viện cũng đang vấp phải sự kháng cự mãnh liệt từ các nhà xuất bản lớn trên phương diện giá cả và quyền truy cập khi họ muốn bổ sung sách điện tử. Một số nhà xuất bản không bán sách điện tử cho thư viện hoặc hạn chế những tựa sách điện tử mà thư viện có thể mua. Họ cũng bán với giá khá cao, đặc biệt nếu so với tỷ lệ chiết khấu truyền thống khoảng 50% mà thư viện được hưởng khi mua sách giấy. Kèm theo đó, giao dịch thường đi với chính sách giới hạn truy

cập đầy phiên bản như hạn chế số người đọc đồng thời, quy định thời gian hoặc số lượt truy cập tối đa mà thư viện có thể phục vụ. Nếu vượt quá giới hạn này, thư viện sẽ phải trả tiền để gia hạn sử dụng ấn phẩm.

Các nhà xuất bản muốn bán sách điện tử trực tiếp cho bạn đọc hơn. Họ cho rằng một khi bạn đọc nhận thấy việc mượn sách điện tử tại thư viện là miễn phí và quá thuận tiện vì họ thậm chí không cần bước chân khỏi nhà, bạn đọc sẽ không mua sách nữa. Bên cạnh đó, sách điện tử không bị rách nát khi lưu thông nên thư viện sẽ không phải thay thế chúng sau một thời gian như sách giấy. Vì vậy bán sách điện tử cho thư viện có thể gây thất thu cho ngành xuất bản.

Bất chấp những khó khăn và tốn kém trong việc phát triển vốn tư liệu số, giới thư viện vẫn nhìn nhận sách điện tử sẽ giúp cho họ duy trì sự phát triển của ngành trong kỷ nguyên khi mà các cuốn sách bìa cứng sẽ dần đi vào lịch sử giống như những bản thảo viết tay được sơn son thiếp vàng trong quá khứ.

Mô hình OverDrive

Để dung hòa lợi ích của các nhà xuất bản, thư viện và bạn đọc cũng như để kết nối các nhân tố này, OverDrive và những dịch vụ tương tự đóng vai trò là nhà phân phối trung gian sách điện tử cho hệ thống thư viện. OverDrive hiện cung cấp khoảng 2.6 triệu tên sách của khoảng 5000 nhà xuất bản lớn nhỏ, gồm sách điện tử, sách nói, video và tạp chí điện tử. Hơn 33.000 thư viện trên khắp thế giới, trong đó có khoảng 90% thư viện công cộng ở Mỹ, đang sử dụng OverDrive làm hệ thống cung cấp nội dung số cho bạn đọc của mình.

Mô hình dịch vụ của OverDrive. Nguồn: <http://www.overdrive.com>

Xuất bản điện tử mang đến cơ hội mới cho thư viện

Xuất bản điện tử cũng mang lại một cơ hội lớn cho thư viện. Do việc biên soạn sách điện tử cắt giảm được nhiều chi phí như giấy và công in và thời gian để nó tiếp cận với thị trường cũng được rút ngắn do không phải chuyển qua mạng lưới trung gian phát hành nên sách điện tử được xuất bản nhiều và nhanh hơn. Các tác giả giờ đây có thể tự quyết định số phận đưa con tinh thần của mình thay vì chờ đợi sự gật đầu của các nhà xuất bản tên tuổi. Nếu lựa chọn xuất bản điện tử, các cây bút sẽ hoàn toàn chủ động và dễ dàng đưa sách của mình tới cộng đồng bạn đọc khắp thế giới qua các dịch vụ trực tuyến. Vì vậy, thư viện có thể tìm kiếm thêm nguồn ấn phẩm điện tử từ các nhà xuất bản nhỏ hay thậm chí là các tác giả cá nhân, dù rằng chất lượng và mức độ ăn khách của các tác phẩm này có thể không bằng.

"Trong suốt chiều dài lịch sử nhân loại, giờ là thời kỳ thú vị nhất của nghề thủ thư." Jamie LaRue, người phụ trách hệ thống thư viện công cộng của hạt Douglas, bang Colorado, Mỹ, nhận định như vậy. Ông là nhà vận động, là gương mặt của phong trào quốc gia nhằm chuyển đổi vai trò của thư viện từ một nơi bạn đọc tới để mượn những cuốn sách đang ăn khách của các nhà xuất bản lớn thành nơi ươm mầm cho các cây bút tài năng nhưng ít hoặc chưa có tên tuổi trong cộng đồng. "Chưa bao giờ nghề viết lại có sinh lực dồi dào như hiện nay. Đó là cơ hội to lớn giành cho ngành thư viện nếu chúng ta nắm bắt lấy, nếu chúng ta đủ mạnh dạn định vị lại mình. Còn nếu không sẵn lòng làm điều này, chúng ta sẽ bị gạt ra

bên lê. Theo thời gian, vai trò của thư viện sẽ ngày càng mai một. Tới lúc nào đó, chúng sẽ không còn tồn tại nữa. Đây là vấn đề thích nghi hay là chết."

Với LaRue, tầm nhìn của thư viện sẽ không chỉ dừng lại ở việc đưa sách điện tử tới bạn đọc theo mô hình dịch vụ truyền thống. Theo ông, chúng ta đang chứng kiến thư viện trong sự chuyển dịch vai trò cơ bản, đó là trở thành tác nhân đưa cộng đồng từ vị trí của những người tiêu dùng nội dung trở thành những người tạo ra nội dung. Biên giới tiếp theo sẽ là thư viện đóng vai trò của đơn vị xuất bản điện tử. Một thư viện của trường đại học hay viện nghiên cứu có thể chia sẻ và kinh doanh các công trình nghiên cứu, luận án, tư liệu thuộc tổ chức của mình dưới dạng ấn phẩm số. Hay thư viện công cộng cũng đồng thời là công xuất bản điện tử cho cộng đồng tác giả địa phương, kết nối các cây bút nghiệp dư, các biên tập viên không chuyên, các họa sĩ thiết kế trang bìa và thậm chí cả các nhà phân phối sách điện tử, giúp biến hàng ngàn sáng tác cá nhân đang được lưu trữ dưới dạng văn bản Word trong ổ cứng máy tính của mọi người thành các ấn phẩm có tính chuyên nghiệp được phổ biến.

Xuất bản điện tử tại Việt Nam & vai trò của cộng đồng thư viện

Theo xu hướng chung của thế giới, xuất bản điện tử tại Việt Nam đã có những bước phát triển mạnh trong vài năm trở lại đây. Về nguồn cung, đồng thời có sự ra đời của cả mô hình đại lý trung gian sách điện tử như Alezaa, Lạc Việt, Miki cũng như các dịch vụ chuyên biệt gắn với một nhà xuất bản hoặc một loại hình ấn phẩm cụ thể như YBook của NXB Trẻ hay Classbook của NXB Giáo dục. Về phía cầu, một bộ phận người tiêu dùng, vốn đã trang bị cho mình những sản phẩm công nghệ tiên tiến như máy tính bảng và điện thoại thông minh đời mới nhất, cũng đang cần tìm những nguồn nội dung hấp dẫn và bổ ích để tải về và khai thác trên thiết bị của họ. Tuy nhiên, vẫn còn nhiều trở ngại và thiếu đồng bộ trong việc kết nối giữa cung và cầu. Đó là việc chi trả cho ấn phẩm điện tử chưa thực sự trở thành thói quen của tâm lý tiêu dùng; là sự kém phổ biến và chi phí cao của hạ tầng thanh toán trực tuyến; là ý thức tôn trọng bản quyền không tốt làm các nhà xuất bản và các tác giả ngần ngại do dự và trên hết, văn hóa đọc của đại chúng vẫn là một yếu tố cần được tiếp tục nâng cao.

Trong bối cảnh này, vai trò của cộng đồng thư viện vẫn chưa thực sự rõ nét. Những cơ hội và thách thức mà thư viện Việt Nam đối mặt cũng tương tự với những gì mà thư viện ở các nơi khác trên thế giới đối mặt. Thư viện cần kết hợp với tất cả các bên liên quan, các nhà xuất bản, các công ty công nghệ, các nhà cung cấp sách điện tử để chủ động tạo ra những mô hình dịch vụ mới cho bạn đọc khi phương thức xuất bản và phương thức đọc của xã hội đang có những dịch chuyển.

Nói như Jamie LaRue: "Nếu bạn muốn thư viện của mình trở thành một phần trong sự phục hưng này, thì đó là điều bạn phải làm."

TÀI LIỆU THAM KHẢO

"Adding up the invisible ebook market – analysis of Author Earnings January 2015". Publishing Technology. February 9, 2015. Retrieved 24 February 2015.

Campbell, Lisa (June 8, 2015). "E-book market share down slightly in 2015". Retrieved 2 November 2015.

<http://www.librarytechnology.org>

<https://www.overdrive.com/>

<http://newsroom.publishers.org/aap-statshot-trade-sales-up-slightly-at-year-end-2015>

<http://www.pewinternet.org/2016/09/01/book-reading-2016/>

<http://www.pewinternet.org/2014/01/16/e-reading-rises-as-device-ownership-jumps/>

Rüdiger, W.; Carrenho, C. (2013). Global eBook: Current Conditions & Future Projections. London. Retrieved 24 February 2015.

Wischenbart, Rüdiger (2015). Global E-book Report 2015.